суб'єкт як дефінієндум і предикат як дефінієнс, а в математичному стилі та функціональному типі предикації комунікаторами постають аргумент як дефінієндум і функція як дефінієнс. У парадоксальному ж типі предикації, що об'єднує граматичний і математичний стилі, пропозиційний і функціональний типи предикації комунікаторами постають суб'єкт і предикат як дефінієндуми і загальне, особливе й одиничне як дефінієнси. Вони у різний спосіб репрезентують знання та забезпечують його комунікацію.

Логіка комунікації історичних логік як теорія здатна виконувати практичну функцію – функцію аналітики тексту. Це пояснюється тим, що текст як окреме твердження чи система тверджень має суб'єктно-предикатну структуру, його елементи – суб'єкт і предикат та їх модифікації – аргумент і функція, загальне, особливе й одиничне мають комунікативні статуси. Тому комунікативна специфіка тексту може бути проаналізована засобами логіки комунікації історичних логік як числення дефініцій.

Література

1.Пхиденко С. С. Нариси з історії логіки Стародавнього світу / С. С. Пхиденко. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 180 с.
2.Маковельский А. О. История логики / А. О. Маковельский. – Жуковский ; М. : Кучково поле, 2004. – 480 с.
3.Аристотель. Политика. Метафизика. Аналитика / Аристотель. – М. : Эксмо. – Спб. : Мидгард, 2008. – 960 с.
4.Шуман А. Н. Философская логика: Истоки и эволюция / А. Н. Шуман. – Мн. : Экономпресс, 2001. – 368 с.
5.Уёмов А. И. Лекции по метафизике / А. И. Уёмов // Лекции и задачи по метафизике. – Одесса : Астропринт, 2009. – Ч. 1. – 164 с.
6.Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Наука логики / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1975. – Т. 1. – 452 с.
7.Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1999. – 1072 с.
8.Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу / Ю. В. Кушаков. – К. : ЦНЛ, 2006. – 572 с.
9.Маркс К. Вибрані твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К. : Політвидав України, 1990. – Т. 5. – 748 с.
10.Фреге Г. Логика и логическая семантика: Сборник трудов / Г. Фреге. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 512 с.

Summary

Hnatiuk Y. The Logic of Communication of the Historical Logics as the Calculus of Definitions. In the article is analyzing the dialectical theory of the logic of communication of the historical logics. The main attention is focusing on the grammatical, definitional and functional stages of development of the logic of communication of the historical logics as thetheory. Key words: the dialectics of logic, the grammatical center, the definitional specification, the propositional function, the logic of communication of the historical logics, the calculus of definitions.

УДК 167/168:001

© Настасія Чуйко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АНАЛІЗ МЕТОДУ СТРУКТУРАЛІЗМУ В КОНТЕКСТІ КОГІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Обґрунтовується теза, що запровадження ідеї існування «законів структури фонологічних систем», які описують здатність мови до саморегуляції (лінгвістична система не піддається ізоляції від свідомості суб'єктів-мовців, для яких саме вона, а не навпаки, утворює передумову, необхідну для мовлення), може вважатися фундамент когітологічної концепції визначення мови як засобу комунікації (О.Марусіна), який з появою знаків поневолив вищі психічні процеси в людині. Ключові слова: структура, метод, застосування мови, ґенеза мови.

Актуальність. З тієї причини, що наука дає людям знання теорії, людина вважає її цінністю. Наукова теорія характеризується ідеалізацією, в якій реалізується закон тотожності. Тому по відношенню до такого знання, як теорія, люди отримують можливість створити метод (алгоритм, технологію) як опис послідовності дій з передбачуваним результатом. У випадку відсутності реалізації першого закону логіки в системі знання, метод створити неможливо, оскільки відсутність тотожності в системі знання є відсутністю можливості передбачити результат його

застосування. Поширені серед сучасних філософів розмови про можливість замінити методи досвідом не враховують, що наявне людство живе в умовах, де економічні, політичні, культурні зв'язки встановлюються на основі гарантованої формальними нормами можливості передбачати результати. У вказаному контексті орієнтація структуралізму та постструктуралізму на розробку методів гуманітарних досліджень надає їх методологічним студіям актуального значення, адже серед людей залишається переконання, що за допомогою їх методів можуть вирішуватися різноманітні проблеми суспільного буття.

Постановка проблеми. Затосовуючи когітологічну концепцію визначення мови як засобу комунікації (О.Марусіна), який з появою знаків поневолив вищі психічні процеси в людині, можна вести мову про реактулізацію аналізу методу структуралізму. Іншими словами, люди створили мову, щоб спілкуватися, а отримали посередника між собою і світом, який, наприклад, змушує створювати дескрипції, підкорюючи їх правилам семантики та синтаксису.

Ступінь розробленості проблеми. Термін «структуралізм» застосовують для позначення неоднорідної сфери гуманітарних досліджень, що обирає своїм предметом сукупність інваріантних відношень (структур) у динаміці різних систем [7, с. 803]. На думку П. Кеніга, структуралізм можна розглядати як «Французьку революцію» в методах аналізу структурованих множин. Основу цієї революції становить онтологізоване застосування методологічної тези французького фізика П. Дюгема (сьогодні теза «Дюгема-Квайна), що функція кожного елемента множини системи знання визначається структурою, яка його інтерналізує. «Функція» стає «диференціальним елементом», що виражає або виявляє свої структурні відношення з іншими елементами [13, с. 406]. Структуралізм є моделюючою діяльністю, в якій, за висловом Р. Барта, «створення чи відображення не є якимось первинним «відбитком» світу, а є будівництво світу не подібного до первинного, який треба визнавати інтелігібельним» [4, с. 230-231]. Загалом у структуралізмі об'єкт створюється задля виявлення функцій, а результатом постає сама процедура, метод.

Безпосереднім засновником структурного підходу у лінгвістиці є Фердинанд де Соссюр. Вирізнивши у вивченні мови два аспекти – синхронічний (умовне виокремлення певного історичного етапу в її розвитку) та діахронічний (вивчає історичний розвиток мови), Соссюр зосередив основну увагу на так званій синхронії [22, с. 48]. Зокрема, у лінгвістиці він виокремив два об'єкти – мову і мовлення: «… Вивчення мовленнєвої діяльності розпадається на дві частини; одна з них, основна, має своїм предметом мову, тобто дещо соціальне за суттю і незалежне від індивіда; це наука суто психічна; інша, вторинна, має своїм предметом індивідуальну сторону мовленнєвої діяльності, тобто мовлення, включаючи фонацію; вона є психофізичною» [22, с. 57]. Мова і мовлення щільно пов'язані: мова необхідна, щоб мовлення було зрозумілим, а мовлення необхідне для того, щоб утворилася мова. Мова водночас і знаряддя, і продукт мовлення. Проте мова – це те, що має кожен, вона, на відмінну від мовлення, спільна для всіх та не залежить від волі тих, хто нею володіє. Мовлення навпаки містить індивідуальні комбінації та акти фонації, залежні від волі мовця, тому в ньому відсутнє колективне [22, с. 57-59].

У межах лінгвістики, започаткованої Соссюром, мова починає трактуватись як «система диференційованих знаків, відповідних диференційованим поняттям», яка є «цілістю сама собою» [22, с. 48-49]. Визначивши мову як систему, він виокремлює в ній сукупність відношень (структуру) як предмет лінгвістичного дослідження: у мові «все ґрунтується на відношеннях» [22, с. 155].

З позиції даної теорії знак постає як двосторонній об'єкт, що складається з «означника» («акустичного образу» – уявлення, яке ми отримуємо неопосередковано від наших органів чуття) та «позначуваного» (поняття, ідея). Функціонування мови, тобто її здатність позначати і відображати позначене, здійснюється лише через відношення мовних елементів між собою (зовнішню форму) і включення її в систему відношень (принцип релятивності). Кожна мова як система знаків називає та організовує світ і позначає його цінності [22, с. 97-98].

Соціально-історична роль знаку в теорії Соссюра є доволі вагомою: знак не лише утворює засіб дослідження культурних значень організованої мови, але й функціонально активний в процесі комунікації. Мова – це система термінів, значення кожного з яких залежить від відношення з іншими термінами в ланцюгу позначення. Терміни набувають своїх значень у плині диференціації, в процесі виникнення фонетичних чи концептуальних відмінностей.

Основою виокремлення мовних структур і формування предмета структурної лінгвістики стало розкриття Соссюром сутності структурної одиниці слова – фонеми, яку він трактував не субстанційно, а релятивно. Він заперечував будь-яку субстанційність мови і визнавав її винятково у мовленні. Мовні одиниці, перш за все фонеми як «опозитивні відносні і негативні сутності» [22, с. 151], набувають своїх властивостей у відношеннях в процесі функціонування. Соссюр класифікував лінгвістичні відношення, суть яких окреслював як різниці (парадигматичні) і протиставлення (синтагматичні).

Перебуваючи під впливом логічного емпіризму філософів науки початку XX ст., Ф. де Соссюр вперше почав аналізувати мову як предмет теорії знаків, в межах якої її предметами постають письмо, азбука глухонімих, символічні обряди, форми ввічливості, військові сигнали та ін., тим самим започаткувавши нову науку – семіологію, яка вивчає «життя знаків у межах суспільства» та «повинна відкрити нам, що таке знаки і якими законами вони керуються» [22, с. 154-155]. На його думку: «…Мова – найскладніша і найпоширеніша із систем вираження – є водночас і найхарактернішою з них; у цьому розумінні лінгвістика може слугувати моделлю… для всієї семіології загалом, хоч мова – лише одна із багатьох семіологічних систем» [22, с. 101].

Варто вказати, що у цій статті використовується термін «класичний структуралізм», яким означується відмінність структуралізму як учення про особливості структурно-функціонального методу від вчення про загальнонауковість структурного підходу.

Методологічна студія. Поширення ідей Ф. де Соссюра, створення Празького лінгвістичного гуртка мало наслідком те, що лінгвістика з описової, емпіричної галузі досліджень перетворилася на теоретичну науку. Цей перехід відбувся тому, що в об’єктах лінгвістики було виокремлено в межах мовних систем способи взаємозв’язку між сукупностями відношень, що знаходяться в координаційних і субординаційних залежностях (структури) [18, с. 80].

Тут варто враховувати, що головне поняття структурного підходу «структура» вже широко використовувалося в математизованій теорії катастроф Анрі Пуанкаре та у групі математиків, які працювали під псевдонімом Н. Бурбакі [18, с. 27]. Так у багатотомному трактаті «Елементи математики», який почав виходити у Франції з 1939 р., ці математики сформулювали визначення поняття структури, яке, на думку Е. Декомба, є головним прийнятним її описом. «Тепер, – зазначають Н. Бурбакі, – можна пояснити, що слід розуміти під математичною структурою. Загальна риса цих різних понять, що позначаються цим родовим іменем, полягає в тому, що всі вони застосовані до елементів, природу яких не уточнено; для визначення структури задається одне чи кілька відношень, у які вступають дані елементи (…), потім постулюється, що дане відношення чи дані відношення задовольняють певні умови (які перераховуються), що є аксіомами розглянутої структури. Створити аксіоматичну теорію цієї структури – означає вивести всі логічні наслідки з аксіом структури, захищаючи будь-яку гіпотезу стосовно розглянутих елементів (зокрема будь-яку гіпотезу стосовно їх власної природи)» [10, с. 84]

Згідно цієї точки зору, наприклад, певний культурний зміст (це може бути система родинності, міф тощо) є її моделлю або репрезентацією. Цей зміст ізоморфний певному числу інших змістів. Структура ж – саме те, що зберігається в ізоморфізмі між двома сукупностями [10, с. 85].

Водночас Н. Бурбакі намагаються відволіктись від математичної специфіки, щоб визначити найзагальніші особливості поняття «структура», яке дає змогу проникнути в сутність математики. Розглядаючи різні типи структур, автори визначають їх спільність у тому, що «вони застосовуються до множини елементів, природа яких не визначена» [5]. Іншими словами, виголошується існування ефективного методу, який може застосовуватися на основі знання методу і усвідомлення відсутності знання властивостей об’єкта. Останнє (знання властивостей об’єкта) виникає як наслідок застосування методів.

У подальшому розвитку математика і структурна лінгвістика як теоретичні галузі наблизились одна до одної завдяки певній схожості їх предметів. Сучасна лінгвістика має своїм предметом реляційний каркас мови, математика у визначенні свого предмета також робить акцент на відношеннях.

Офіційно появу структурного підходу датують 1928 роком, коли на Першому Міжнародному конгресі лінгвістів у доповідях мовознавців Н. Трубецького та Р. Якобсона термін «структура» був застосований у тому значенні, яке відтоді утвердилось у

структуралістських дослідженнях. Ці вчені продовжили і розвинули у своїх працях ідеї головної роботи Ф. де Соссюра «Курс загальної лінгвістики» (1916 р.), яка була створена його учнями на основі конспектів його лекцій [18, с. 27].

На цьому конгресі один із засновників Празького лінгвістичного гуртка Р. Якобсон у своїх тезах стверджує про існування «законів структури фонологічних систем». Він застосовує до вивчення мови ідею певної логіки історії лінгвістики, яка дає змогу подолати опозицію синхронії та діахронії, що дає змогу приписати мові здатність до саморегуляції. Ця саморегуляція відбувається тому, що лінгвістична система не піддається ізоляції від свідомості суб'єктів-мовців, для яких саме вона, а не навпаки, утворює передумову, необхідну для мовлення.

Фонологічна система не є «випадковою агломерацією елементів»: елементи пов'язані зв'язками несумісності або навпаки зв'язками нерозривності у такий спосіб, що на підставі одних є можливість вивести з них інші. Зв'язки між елементами фонологічної системи не просто продукуються історією, вони – зв'язки логічного типу, в яких зникнення одного елементу з необхідністю призводить до зникнення іншого і таким чином викликає перебудову всієї системи. Причому з усіх можливих трансформацій реалізуються лише ті, до яких система схильна внаслідок власної структури, тобто які забезпечують збереження здатності до реалізації певних функцій. Саме це розуміє Якобсон під виразом «закони структури фонологічних систем» [19, с. 213-217].

Методологічне зрушення, започатковане такою позицією, можна описати так. Якщо всі переконані, що, наприклад, у шахті А існують алмази, тоді всі дії, методи, знаряддя будуть добиратися з позиції бажання видобувати саме алмази. У випадку, якщо до шахти А потрапляє геолог, який знає, що йому невідомо, що саме є в шахті, тоді він, застосовуючи різні методи геологічного дослідження, може дізнатися про наявність, наприклад, перспективних покладів урану (цей приклад наведено на основі відомого твору А. Крісті «Кишеня, повна жита»).

Доленосним моментом становлення структурного підходу можна вважати зустріч французького антрополога К. Леві-Стросса і російського лінгвіста Р. Якобсона в 1943 р. у Вільній школі в Нью-Йорку, яка надихнула першого на перенесення методів структурної лінгвістики у сферу антропології та етнографії. У 1958 р. було опубліковано його книгу «Структурна антропологія», що стало початком поширення структурних методів на ряд інших гуманітарних наук. Окрім етнографії і антропології К. Леві-Стросса, нові напрями таких наук, як психологія (Ж. Лакан, Ж. Піаже, Л. Виготський), етика, естетика та літературознавство (Р. Барт, Ю. Лотмана та ін.), філософія, історія культури та культурологія (М. Фуко) формуються в руслі нової методології, яка виходом книги «Структурна антропологія» була названа структуралізмом. З моменту виходу цієї книги метод відволікання від конкретної природи об'єкта і концентрація уваги на методологічно визначених відношеннях займає центральне місце в царині гуманітарних наук [18, с. 81].

К. Леві-Стросс, проаналізувавши стан етнографічної науки, вбачав помилку етнографії, як і соціології та традиційної лінгвістики, у тому, що вони механістично досліджували «лише самі члени відношень, а не відношення між ними» [16, с. 48]. Дослідник виокремив у ній якісно новий етап її розвитку – етнологію, основою формування якої вважав протиріччя між природою і культурою, яке розв'язується в процесі виокремлення нових ланок, перехідних до соціально-природних, «окультурених» структур. Предметом нового напряму є система відношень, які отримуються шляхом порівняння етнографічних даних. Наприклад, у «Структурній антропології» він тлумачив системи шлюбних відносин (обмін жінками) подібно до того, як циркулюють слова у системах мов. З того моменту, коли численні форми суспільного життя (економічна, політична та ін.) почали характеризувати як відношення, відкрився шлях для антропології, під якою розуміють загальну теорію відношень, та для аналізу суспільств залежно від відмінних ознак, властивих системам відношень, які їх визначають [15, с. 90].

Засобом виявлення відношень і побудови моделі об'єкта є мова, яка містить три функції: об'єкт пізнання, схеми обґрунтування можливостей пізнання і засіб пізнання. На думку Леві-Стросса, мова повинна методологічно передувати всім розмежуванням, які є вторинними. Таким чином суб'єкт та його свідомість на основі мови як первинної умови пізнання, певної методології, переходить на рівень об'єкта. Водночас наявна мова є не лише вихідний пункт пізнання, але і його об'єктом, що відповідає загальній методологічній настанові гамунітаристики.

У своїй концепції структурного психоаналізу Ж. Лакан прагнув поєднати суворі методи науки і логіки зі збереженням позиції суб'єкта, який розуміється ним як «структуруюча психіку людини порожнеча», та її зруйнування через діалектику бажання. «Істинна бажання», на думку Ж. Лакана, повинна бути сконструйована аналітиком і подаватися суб'єкту як лист від Іншого. Оригінальність лаканової концепції психоаналізу полягає в тому, що він прагнув у дослідженнях психічної реальності спиратись на критерії лінгвістики. Мова використовується ним не лише як предмет дослідження, але і як методологія дослідницької роботи. Природа мови, на думку Ж. Лакана, полягає не в найменуванні речей або передачі інформації, а у віднайдені бажання під поглядом Іншого. Інший постає як традиція, культура, суспільство – у вигляді Сиволічного. Під впливом формалізму Якобсона, Ж. Лакан приходить до висновку, що природна мова функціонує у формі фігур метафори і метонімії. Тобто сила, що структурує несвідоме, відкривається в природній, поетичній, сюрреалістичній мові. Несвідоме не є мовою, але структурується як мова. Бажання, що виражається через мову, реалізується в розривах, зсувах і нашаруваннях мови, а не в позначеному. Аналізуючи суть вчення Фрейда щодо структури психіки, Ж. Лакан головну цінність цієї теорії вбачає у відкритті децентрованості суб'єкта, його зміщення у стосунку до Его, розпорошеності в мові, опредметнення суб'єкта в знаках, символах [8, с. 533].

Французький психолог Ж. Піаже застосував структурний підхід у психології в процесі дослідження психіки дитини. Спочатку Піаже ґрунтувався на аналізі структури мовлення дітей, а згодом основним об'єктом його досліджень стали оперативні логічні структури дитячої психіки. Він започаткував у психології так звані «угрупування», тобто логічні операції, за допомогою яких психіка дитини у своєму розвитку пізнає навколишній світ [18, с. 33].

Як представник генетичного структуралізму, якому вдалось певною мірою синтезувати синхронічний і діахронічний аспекти, Піаже виокремив і досліджував структури дитячої психіки, які, досягши певної кінцевої фази розвитку, починають відмирати, щоб поступитись місцем більш зрілим формам. Аналізуючи структури мови і мовлення дітей, він виявляє своєрідний характер функцій їх мислення як шлях, що веде до особливого дитячого погляду на світ. Крім того, методологія Піаже передбачала вивчення наслідків віджилих механізмів у тих випадках, коли індивідуальний розвиток дитина затримувався на певній стадії, виявляючи запізнення стосовно темпів еволюції загалу [18, с. 161]. А засновник радянської школи когнітивної психології Л. Виготський предметом своїх досліджень зробив динаміку пізнавальних процесів через структури опосередкування (структури знакової реальності) між соціальним та біологічним. Виготський вважав, що вищі психічні функції локалізуються як структурні одиниці діяльності мозку [18, с. 34].

Один із представників французького структуралізму Р. Барт, під впливом техніки «відчуження» Б. Брехта, суть якої - у виокремленні семіотичних кодів, які лежать в основі соціальної поведінки людини, звернувся до проблематики знаку та його функціонування в культурі, а згодом до аналітичного апарату семіології – до «Курсу загальної лінгвістики» Соссюра. Барт застосовує деякі методики лінгво-семіотичного характеру до опису соціальних та культурних явищ європейського суспільства. Він усвідомив, що будь-які культурні феномени – від буденного мислення до мистецтва та філософії – обов'язково закріплені в знаках, являють собою знакові механізми, призначення і роботу яких можна та потрібно експлікувати та раціонально пояснювати. Тому у 1955 р. він вступає у Національний центр наукових досліджень, де береться за роботу по «соціології одягу», результатом якого стала опублікована у 1967 р. книга про «семіотику моди» під назвою «Система моди».

У 1960-1970 рр. як своєрідний варіант структуралізму у Радянському Союзі розглядали «Тартусько-Московську школу семіотики», головою якої був Ю. Лотман, віце-президент Всесвітньої асоціації семіотики. У цій школі розроблявся структурно-семіотичний підхід до художніх творів, до функціонування культури. Вихідною точкою будь-якої семіотичної системи Ю. Лотман вважав відношення мінімум двох знаків. Об'єктом аналізу була не одинична модель, а семіотичний простір – семіосфера, всередині якої відбуваються комунікативні процеси. В центрі семіосфери перебувають найжорсткіші (ядерні) структури, або «міфотворчий механізм», який представляє семіотичну систему з реалізованими структурами всіх рівнів. Взаємозв'язок і взаємодія протилежних і взаємно альтернативних складових у структурній організації культури (яку Лотаман розуміє як знакову реальність) надають динамізму семіотичному механізму

культури. Ю. Лотман є автором ідеї, яку можна коротко висловити так: культура – це текст. «Культура загалом, - зазначає він, - може розглядатися як текст. Проте дуже важливо підкреслити, що це складно побудований текст, який розпадається на ієрархію «текстів у текстах» і творить складні переплетіння текстів. Оскільки саме слово «текст» містить у собі етимологію переплетення, ми можемо сказати, що таким тлумаченням ми повертаємо поняттю «текст» його вихідне значення» [17, с. 82]. Тут поняттю «переплетення» надається особливе значення, яке відсилає до принципу структурності, структури як ієрархії відношень. А у дослідженнях до- і позанаукових форм знання і свідомості Лотман використовує поняття медіації як вираз взаємоз'язку суперечностей, що є специфічним принципом структуралізму. Створюючи методологію аналізу цих форм, він виокремлює магію і релігію як дві головні архаїчні соціокультурні моделі. Магія у якості медіативного утворення розглядається як найбільш стародавня форма опосередкування. В контексті магії завдяки таким її властивостям, як взаємність, еквівалентність, договірність, виникає практика діалогічного спілкування.

Французький філософ М. Фуко у своїх структуралістських дослідженнях дотримувався такої установки: «Якщо передбачається здійснити археологічний аналіз самого знання, то (…) слід відтворити загальну систему мислення, мережа відношень якого в своїй позитивності робить можливою гру одночасно висловлюваних і на вигляд суперечливих думок. Саме ця мережа визначає умови можливості суперечності чи проблем; саме вона є носієм історичності знання» [25, с. 12]. Такі системи мислення отримали назву епістем. Епістема – особлива конфігурація слів, речей та уявлень, що методологічно визначає умови можливості точок зору, знань і наук, характерної для певної історичної епохи. Кожна епістема утворюється особливим, властивим лише їй типом відношень між елементами знання, між предметами і мовою. Вони замінюють одна-одну в історичному розвитку людства, а фундаментальні суперечності, які створюють структуру епохи, мають рухомий характер.

У праці «Слова і речі» М. Фуко виокремлює і досліджує три такі системи мислення, властиві Відродженню, Новому часу і сучасності. Початок сучасної епістеми – це межа 18 і 19 ст. Ця епістема, на відміну від попередніх, «створюється організаціями, тобто внутрішніми зв'язками елементів, ансамбль яких і забезпечує функціонування; (…) фактично зв'язок між організаціями вже не може бути тотожністю одного або багатьох елементів, але тотожністю відношень між елементами (…) і функцією, яку вони забезпечують» [25, с. 292]. Характерні відношення сучасної епістеми, втілені в науках – опозиції, функціональні диспозиції, суперечності. Мова тут розвивається як безперервна діяльність, а «граматичні структури мови виявляються апріорними передумовами всього, що може бути вимовлене» [25, с. 384].

Застосування структурної методології у ділянці дослідження історії ідей, на думку М. Фуко, здатне зняти класичне декартівське протистояння суб'єкта і об'єкта, оскільки між вказаними елементами існує посередник - мова. Таким чином, зв'язок людини із дійсністю, яка пізнається, починає описуватися моделлю пізнання Чарльза Пірса: «суб'єкт – мова – об'єкт». Так створюється деякий простір думки і дії, в якому є епістеми, дискурсивні практики, диспозитиви, але немає мислимого в універсальній формі суб'єкта людини.

Міждисциплінарний характер структурного підходу усвідомлюється у 60-70-ті рр. 20 ст. Значну увагу цій проблемі приділяють у межах системних досліджень (Л. фон Берталанфі, Д. Месарович, У. Росс Ешбі, М. Тода, А. Уйомов, Е. Шуффорд, С. Повторева та ін.). Така увага до структурного підходу в цьому випадку пояснюється тим, що в апараті як системного, так і структурного підходів є чимало спільних понять, а термін «структура» органічно входить до числа системних параметрів.

Загалом структурний підхід набуває статусу загального методу пізнання. У працях К. Леві-Строса, Ж. Піаже, М. Фуко та інших спеціалістів, що використовували структурний підхід у конкретних галузях знання, частішають спроби цілісного аналізу структуралізму як наукового засобу і як філософії [18, с. 37-39].

Починаючи з весни 1968 р. структуралізм було піддано публічній критиці, під впливом якої студенти французьких вузів зібрались на мітингу протесту з гаслом: «Геть структуралізм!».

У постструктуралістських дискусіях підкреслюються досягнення структуралізму в з'ясуванні змісту поняття «структура», проте водночас вказується на існування суперечностей у струкутралістському розумінні цього терміну та меж його застосування. Досягненням

структуралізму вважають те, що він збільшив коло застосування поняття «структура», поширив його на ділянки, які являли собою індуктивістське накопичення емпіричного матеріалу і низький рівень організації знань. Водночас структуралізм був підданий критиці саме у зв'язку з претензією абсолютизувати принцип структурності. Тобто критикуються претензії структуралізму бути універсальною філософією розуму.

Наприклад, У. Еко вбачає причини кризи структуралізму у логічній суперечності структуралізму, а саме в тому, що структури без достатньої на те підстави почали трактувати в онтологічному, а не епістемологічному розумінні [12, с. 6]. Внаслідок аналізу кризового стану структуралізму, У. Еко приходить до висновку, що у Франції перемогло бажання приховати, що структуралізм – це лише метод, і дуже плідний, видавши його за певну філософію, бачення світу, навіть своєрідну онтологію. Сам Еко у своїй науковій діяльності постає як структураліст. Він наголошує, що у структуралізмі будь-яка абстрактна вправа з комбінаторної логіки постачає «істинні» модулі реальності. Він критикує Леві-Стросса за намагання будь-яку елементарну міфологічну структуру представити як структуру розумової діяльності, а отже, ідеалізовану структуру Духа. В кінцевому рахунку такою структурою виявляється опозиція – бінарний принцип, отже, робочий інструмент логіки кібернетичного моделювання перетворюється на універсальний філософський принцип [12, с. 15-16].

Ж. Деріда, як і Еко, критикує структуралізм за абсолютизацію структурності. Він не заперечує структуру як таку, проте розглядає її лише як один з проявів реальності і в жодному разі не як першопричину буття. Джерелом структури, яке її породжує і є принципово неструктурованим, він вважає силу, свободу, творчість. Зокрема Дерріда зазначає: «Якщо структури існують, їхнє існування можливе, починаючи з тієї фундаментальної структури, завдяки якій тотальність відкривається і виходить за свої межі, щоб набути смислу… Відкритість – це, безперечно, те, що вивільняє час та ґенезу (навіть зливається з ними) – також те, що, інформуючи становлення, ризикує його замкнути, примусити замовкнути силу, що набула форм» [11, с. 50-51]. Структура в цьому розумінні постає у подвійній ролі: з одного боку, вона відкриває можливий смисл, виявляє джерело свого існування, а з другого боку є загрозою смислові, оскільки, відкриваючи рух і становлення, замикає силу, яка набула вже оформлення у схему, заперечуючи можливість іншого. Тим самим, структураліст перетворюється на обмежену людину, яка здатна бачити лише ті явища, розуміти ті смисли, на які заздалегідь налаштована.

Висновки. На основі висловленого можна визнати, що структуралістами та постструктуралістами не визнавалася субстанційність мови, а фонеми – негативні сутності, – вважаються взаємозаперечними та такими, що не мають субстрату. Ці положення зробили структурну методологію придатною для того, щоб зв'язувати різні об'єкти, приводячи їх до константних моделей, аналізувати структурні цілісності [12, с. 352].

Однак, у постструктуралізмі тлумачення природи лінгвістичних структур є дещо іншим ніж у структуралізмі. Наприклад, У. Еко, спираючись на М. Гайдеґера, підкреслює, що не людина говорить через мову, мова є непідвладною людині, а навпаки, мова проговорює, мислить себе у людині [12, с. 26].

На відміну від вказаної позиції, проведений аналіз дозволяє зазначити, що природна (штучні мови у нашому випадку не розглядаються, а лише приймаються до уваги) мова створюється людьми не для того, щоб мислити чи описувати дійсність, а лише для спілкування. З появою мови людина потрапляє у підвладне мові та її структурі становище, змушена підбирати відповідні структурі знаки, оскільки інакше її не зрозуміє інший. Однак, структурність джерела мови, як і будь-якої вищої первинної структури, заперечується: «Мові з усіма її «іменами» і комбінаторними нормами не вдається перекрити означниками все те, що «й так» відоме «до» мови. Але ж це мова завжди «до»… До мови, як і до буття, коду не підібрати і структури їх не вивести. Лише виявляючись історично, у різні епохи по-різному, буття виступає у формі структурованих універсамів. Але кожного разу, коли ми намагаємось вивести ці універсами до їх глибинного першоджерела, нам відкривається неструктурована і така, що не структурується, безосновність» [12, с. 24-25], яку можна назвати людиною. Іншими словами, перебуваючи у тій чи іншій ситуації, людина усвідомлює свою здатність описати її за допомогою різних знаків (наприклад, застосувати іноземні слова).

Зокрема в постструктуралізмі, на відміну від структуралізму, особлива увага концентрується на комбінаторному діахронічному аспекті і відчутним є прагнення дослідити процес взаємопереходів всередині мовних відношень. Наприклад, для Дельоза одиницею дослідження є порожня клітинка всередині структури, яка порушує цілісність структури і приводить її до руху. Прагнення зайняти це порожнє місце спричиняє здатність до комбінаторики, адже порожнє місце завжди рухливе. Ця порожня клітинка свідчить про те, що структура є лише симулякром, який вигадує смисл, а не черпає його з реальності [2, с. 54].

Література

1.Автономова А.С. Структуралізм / А. С. Автономова // Навая философская энциклопедия: в 4 т. – М. : Мысль, 2010. – Т. 3. – 493 с.
2.Бадью А. Делез. Шум бытия / А. Бадью ; [пер. с фр.]. – М. : Логос-Альтера Ессе homo, 2004. – 184 с.
3.Барський Р. Структуралізм / Р. Барський // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – 503 с.
4.Барт Р. Структурализм как деятельность / Р. Барт ; [пер. с фр. Г. К. Косикова] // Нулевая степень письма. – М., 2008. – 431 с.
5.Бурбаки Н. Архитектура математики [Електронний ресурс] / Н. Бурбаки. – Режим доступу : http://www.ega-math.narod.ru/Math/Bourbaki.htm
6.Горных А. А. Деконструкция / А. А. Грицанов, А. А. Горных // Постмодернизм: Энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис : Кн. Дом, 2011. – 1038 с.
7.Горных А. А. Структурализм / А. А. Горных // Постмодернизм: Энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис : Кн. Дом, 2011. – 1038 с.
8.Горных А.А. Лакан / А. А. Горных // История философии: Энциклопедия. – Минск, 2002. – 1372 с.
9.Декарт Р. Рассуждения о методе, чтобы верно направить свой разум и отыскать истину в науках / Р. Декарт ; [пер. с фр. Г. Г. Слюсарев] // Р. Декарт. Сочинения : в 2 т. – М., 1989. – Т. 1. – 654 с.
10.Декомб В. Французкая философия сегодня / В. Декомб ; [пер. с фр. М. М. Федорова]. – М. : Мир, 2000. – 344 с.
11.Дерріда Ж. Письмо та відмінність / Ж. Дерріда ; [пер. з фр. В. Шовкун]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 602 с.
12.Эко У. Отсуствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко ; [пер. с итал. В. Г. Резник и А. Г. Погоняйло]. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 544 с.
13.Кеніг П. Структуралізм / П. Кеніг // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – 503 с.
14.Кліпінгер Д. Знак /означник / позначуване / Д. Кліпінгер ; [пер. з англ.. В. Шовкун] // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – 503 с.
15.Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс ; [пер. С фр.]. – М. : Наука, 1985. – 535 с.
16.Лейбниц Г. В. История идеи универсальной характеристики / Г. В. Лейбниц ; [пер. с лат. Г.Г. Майоров] // Г. В. Лейбниц. Сочинения : в 4 т. – М., 1983. – Т. 3. – 734 с.
17.Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
18.Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм (еволюція методології та її поширення у гуманітарних студіях). Монографія. / С. М. Повторева. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 331 с.
19.Помян К. Порядок часу / К. Помян ; [пер. з фр. С. Йосипенко]. – К. : Український Центр духовної культури, 2008. – 462 с.
20.Помян К. Структури / К. Помян ; [пер. с фр. О. Йосипенко]. – Філософська думка. – 2007. – № 4. – С. 65-74.
21.Силков С. В. Бурбаки Николя / С. В. Силков // История философии: Энциклопедия. – Минск, 2002. – 1372 с.
22.Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Ф. де Соссюр ; [пер. с фр. А. М. Сухотин] // Труды по языкознанию. – М., 1977. – 695 с.
23.Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – 333 с.
24.Харт К. Посмодернизм / К. Харт ; [пер. с англ. К. Ткаченко]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 272 с.
25.Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; [пер. с фр.]. – М. : Прогресс, 1977. – 488 с.

Summary

Chuyko N. Analysis Method in the Structuralism Cognitological Studies. The article substantiate the thesis that the introduction of the idea of the existence of "phonological structure of laws" that describes language ability to self-regulation (linguistic system defies isolation from awareness-speaking actors forms the preconditions necessary for speech) can be considered the foundation of cognitological definition of the concept of language as a means of communication (O.Marusina), that was oppressed by the appearance of signs of higher mental processes in man. Keywords: structure, method, use of language genesis of language.